

Jan Kazimierz Przybyłowski¹

RELIGIA CHRZEŚCIJAŃSKA A NOWA KULTURA. TRUDNOŚCI W DIALOGU

Streszczenie

Artykuł omawia przyczyny konfliktów w dialogu między religią chrześcijańską i nową kulturą. Główna przyczyna znajduje się w umyśle człowieka, któremu dzisiaj zagraża nacjonalizm, rasizm, religijny fundamentalizm. Między kulturą a religią istnieje nierozwalny związek, a dialog między nimi jest drogą ku prawdzie, której źródłem jest Bóg. Człowiek tworzy kulturę i korzysta z niej, ale musi być otwarty na pełną łączność z Bogiem w religii. Kultura nie może zastąpić religii, nie daje możliwości zaspokojenia duchowych potrzeb człowieka i nie ukierunkowuje człowieka na cel ostateczny – życie wieczne. Dialog między chrześcijaństwem i nową kulturą, który może wspomagać integralny rozwój człowieka i zrównoważony postęp, wymaga uwzględnienia chrześcijańskiego humanizmu, który respektuje godność osobistą człowieka i jego prawa. Dzięki temu człowiek podbudowuje świadomość własnej wartości i może szukać własnych dróg dojścia do Boga.

Słowa kluczowe: dialog, religia, kultura, człowiek, prawda, relacje, media

¹ Ks. prof. zw. dr hab. Jan Kazimierz Przybyłowski, kapłan diecezji włocławskiej. Studia specjalistyczne w zakresie teologii pastoralnej ukończył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, otrzymując stopień doktora w 1993 r. Habilitację uzyskał na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW) w Warszawie w 2001 roku. Tytuł naukowy profesora nauk teologicznych otrzymał 25 stycznia 2011 roku. Od 2002 roku jest kierownikiem Katedry Teologii Pastoralnej i Nauk Pomocniczych na UKSW. W latach 2008–2010 pełnił funkcję prodziekana ds. naukowych na Wydziale Teologicznym UKSW, a w latach 2010–2012 był prorektorem ds. finansowych i naukowych na UKSW. Jest autorem kilkuset artykułów i kilkunastu książek, m.in. *Znaczenie nowej ewangelizacji dla duszpasterstwa młodzieży. Studium pastoralne* (Lublin, 2001); *Funkcja wychowawcza w teorii i praktyce eklezjalnej. Studium teologicznopastoralne* (Warszawa, 2010); *Jak modli się polska młodzież? Studium socjologiczne* (Warszawa, 2013); *Rola nowej ewangelizacji w Kościele i w świecie. Nowe ubranie bez dziur i lat* (Łk 5,36) (Warszawa, 2014); ORCID: 0000-0002-8814-0504. Adres do korespondencji: 01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, e-mail: jkp6@wp.pl.

Abstract

CHRISTIAN RELIGION AND NEW CULTURE. DIFFICULTIES IN DIALOGUE

The article discusses the causes of conflict in the dialogue between Christian religion and new culture. The main cause is in the mind of man, who is today threatened nationalism, racism, and religious fundamentalism. There is an inseparable link between culture and religion, and the dialogue between them is the way to truth, of which God is the source. Man creates culture and benefits from it, but must be open to full communion with God in religion. Culture cannot replace religion, it cannot satisfy the spiritual needs of man and in does not direct man towards the ultimate goal of eternal life. Dialogue between Christianity and the new culture, which can promote integral human development and sustainable progress, requires that account be taken of Christian humanism, which respects human dignity and human rights. Thanks to this, man builds awareness of his own values and can look for his own ways to reach God.

Keywords: dialogue, religion, culture, human being, truth, relations, media

Wstęp

Dialog można realizować poprzez rozmowę² (podstawowa forma porozumiewania się międzyludzkiego), ale może on być związany z innymi sposobami komunikacji interpersonalnej, jak np.: spotkanie, korespondencja, konferencja, badania naukowe. Każda metoda dialogu tworzy pewien obieg sposobów porozumiewania się (komunikacji) jego uczestników. Dialog może być wykorzystywany w różnych sferach życia człowieka, ale jego przydatność ujawnia się zwłaszcza w religii, kulturze, nauce, edukacji, wychowaniu, mediach, życiu społecznym, polityce, ekonomii, medycynie, terapii.

Dialog między religią chrześcijańską i kulturą w swojej istocie jest drogą poszukiwania prawdy, dlatego powinien mieć twórczy charakter; nie może być tylko czczym gadaniem, wzajemnym potwierdzaniem przez uczestników dialogu swoich racji lub upewnianiem się, co do słuszności własnych poglądów. Dialog to wspólne poszukiwanie dróg prowadzących do odkrycia i poznania prawdy. W dialogu między chrześcijaństwem i kulturą trzeba zatem razem iść przed siebie i otwierać się na prawdę³.

2 Dialog – słowo zapożyczone do polszczyzny w XVI wieku z łaciny (*dialogus*), ma proveniencję grecką (*diálogos*, od *diá* „przez” + *logos* „mowa, słowo”). Etymologicznie więc *diálogos* oznaczało ogólnie „komunikację przez słowo, komunikację werbalną między ludźmi”. Od początku *dialog* był „rozmową, dyskusją, pogawędką, wymianą poglądów czy zdań wielu osób”, a czasownik *dialogować* znaczył tyle, co *rozmawiać, dyskutować, konwersować, prowadzić dialog* (czyli „rozmowę”). Współcześnie pojawiły się rozszerzone definicje *dialogu*: w polityce mówi się tak na „rozmowy międzynarodowe służące pokojowemu rozwiązaniu kwestii spornych” bądź na „rozmowy wewnętrzne dotyczące utrzymania np. dobrych stosunków rządu z opozycją”. Maciej Malinowski, „Dialog, dialogować”, dostęp 26.08.2019, <https://obcyjezykpolski.pl/dialog-dialogowac>.

3 „«Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd!» Z kard. Josephem Ratzingerem, przewodniczącym Kongregacji Nauki Wiary, rozmawiali: Marek Lehnert, Bogumił Łoziński, Marcin Przewiczewski”, *Ka-*

Współczesne przemiany religijno-obyczajowe i społeczno-kulturowe zmieniają świat i ludzkość, a jednocześnie pokazują, jak bardzo ważnym dla społeczeństwa jest dzisiaj dialog między religią a kulturą, a ściślej rzecz ujmując między chrześcijaństwem a nową kulturą Zachodu, która „wypiera się” się swoich związków z chrześcijaństwem⁴. Sens obecnej, swoistej „nowej kultury”, która tworzy się przede wszystkim za sprawą narzędzi cybernetycznych (mediów), ujawnia się w zmianach „przedmiotowych”, ale główny problem z tym związany ma charakter „podmiotowy” – ostatecznym celem „rewolucji kulturalnej” jest bowiem człowiek.

Dla każdego rodzaju „przewrotu kulturowego” najbardziej pożądanym celem jest zyskanie władzy nad człowiekiem. Kto zapanuje nad człowiekiem, pośrednio „zapanuje” też nad Bogiem. Boga nie można bowiem „osiągnąć”, ale można niszczyć wiarę – nadprzyrodzony dar człowieka, dla którego Bóg jest usensowieniem całej egzystencji. Dlatego chrześcijanie, którzy widzą w religii szansę na stworzenie sprawiedliwego społeczeństwa, rozwijającego się „technicznie” i żyjącego w pokoju, chcieliby widzieć również Boga w życiu kulturalnym. W przestrzeni społeczno-kulturowej dla chrześcijan Osoba Boga jest bowiem zabezpieczeniem praw człowieka, które są ważnym elementem prawa naturalnego jako prawa rozumu⁵. Dialog między chrześcijaństwem i nową kulturą jest zatem nie tylko potrzebny, ale stanowi ważny element dalszego, integralnego rozwoju współczesnego społeczeństwa. Przestrzenie tego dialogu nieustannie się przemieniają i przenikają, dlatego należy na nowo je określić, ale niemniej ważne jest również odkrywanie i przewycięzanie trudności, które ten dialog problematyzują, lub wręcz uniemożliwiają. Temu poświęcony jest ten artykuł.

1. Przestrzenie dialogu między chrześcijaństwem i nową kulturą

Podstawowej przestrzeni dialogu między religią chrześcijańską i nową kulturą poszukiwać należy w człowieku, który jest jednością cielesno-duchową. W chrześcijańskiej wizji osoby ludzkiej przyjmuje się, że to dar wiary stanowi fundament życia duchowego. Wiara umożliwia bowiem człowiekowi uznanie i przyjęcie transcendencji, która nie tylko nie podważa autonomii poznania, ale wręcz pobudza człowieka do nieustannego

tolicka Agencja Informacyjna (lipiec 2004 r.), dostęp 8.07.2019, <http://niedziela.pl/artykul/1491/Chrzescijanstwo-jest-droga-ktora-winnismy>. „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka”, uchwalona w dniu 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych „potwierdza prawo każdego człowieka do swobodnego poszukiwania prawdy, do zachowania norm moralności, do pełnienia sprawiedliwości, do wymagania warunków życia godnych człowieka: są to prawa powszechne, nienaruszalne i niezbywalne”. Jan XXIII, „*Pacem in terris*”. *Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności* (11.04.1963) (Paris: Societe d’Editions Internationales, 1963), nr 144.

4 Zobacz na ten temat: Jan Kazimierz Przybyłowski, „Komunikacja w nowej kulturze i w Kościele”, *Studia Włocławskie* 20 (2018): 361–376.

5 Joseph Ratzinger, „Demokracja, prawo i religia”, *Tygodnik Powszechny* 1.05.2005, 7. Według J. Ratzingera praw człowieka nie można zrozumieć bez założenia, że człowiek przez samą swą przynależność do rodzaju ludzkiego jest podmiotem prawa i że sam jego byt nosi w sobie wartości i normy, które należy odkryć, gdyż wynaleźć ich nie można.

przekraczania siebie w poznawaniu tajemnicy Boga i doświadczeniu objawiającej auto-transcendencji samego siebie.

Natomiast w wymiarze naturalnym to rozum człowieka jest „narzędziem” poznawania świata, któremu dzisiaj zagrażają jednak „trzy plagi: nacjonalizmu, rasizmu, religijnego fundamentalizmu. Te trzy plagi mają wspólny mianownik – jest nim agresywna, wszechwładna, totalna irracjonalność. Do umysłu człowieka porażonego jedną z tych plag nie sposób dotrzeć. W głowie takiego człowieka pali się święty stos, który tylko czeka na ofiary. Wszelka próba spokojnej rozmowy będzie mijać się z celem. Nie chodzi mu bowiem o rozmowę, tylko o deklaracje. Ma tylko jedno oczekiwanie, aby rozmówca mu przytaknął, przyznał rację, podpisał akces. Inaczej adwersarz w jego oczach nie ma znaczenia, nie istnieje, ponieważ liczy się tylko jako narzędzie, jako instrument, jako oręż. Nie ma ludzi – jest sprawa”⁶.

Te trzy plagi zagrażają zarówno religii chrześcijańskiej, jak i nowej kulturze. Ich wspólnym źródłem jest między innymi podważenie sensu ludzkiej egzystencji, czego konsekwencją jest smutek, a także utrata przez człowieka pewności siebie, swojego powołania i przyszłego losu, i spraw przekraczających naturę ludzką. Według Magisterium główną przyczyną utraty sensu życia jest zerwanie życiowej więzi łączącej człowieka z Bogiem⁷, a także sprzeniewierzenie się powołaniu człowieka do poszukiwania Prawdy, która przekracza jego samego. Bez odniesienia do niej każdy człowiek zdany jest na samowolę własnego osądu, a jego istnienie jako osoby oceniane jest wyłącznie według kryteriów pragmatycznych, opartych na wiedzy doświadczalnej. Wynika to z błędnego przeświadczenia, że wszystko powinno być podporządkowane technice. Człowiek podporządkowujący swoje życie „technice” przestaje jednak poszukiwać Prawdy ukierunkowującej jego życie ku wyższej rzeczywistości⁸.

To zachwianie właściwej hierarchii znaczenia nadprzyrodzoności i natury pozbawia człowieka harmonii życia, co sprawia, że cierpi on „rozdarcie w samym sobie, z czego z kolei tyle i tak wielkich rozdzźwięków rodzi się w społeczeństwie”⁹. Jednym ze sposobów rozwiązania tego problemu jest podjęcie dialogu między nową kulturą i religią chrześcijańską, do którego dobrym wstępem jest przywracanie sensu ludzkiej egzystencji i poszukiwanie przez człowieka radości duchowej. Ponieważ kultura jest ograniczona w dostępie do sfery duchowej człowieka, dlatego poszukiwanie w dialogu z religią chrze-

6 Ryszard Kapuściński, „Imperium”, dostęp 25.08.2019, <https://lubimyczytac.pl/cytat/4524>.

7 Paweł VI, „*Gaudete in Domino*”. *O radości chrześcijańskiej. Adhortacja apostolska papieża Pawła VI do biskupów, kapłanów i wiernych całego katolickiego świata* (9.05.1975) (Poznań–Warszawa: Pallottinum, 1987), nr 1.

8 Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem* (14.09.1998) (Poznań: Pallottinum, 1998), nr 5 (dalej FR).

9 Sobór Watykański II, „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym «Gaudium et spes»”, nr 10, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski* (Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1967), 811–987 (dalej KDK).

ścijszą prawdę objawioną¹⁰, może pomóc człowiekowi przywrócić jego prawdziwą godność, nadać sens jego życiu i otworzyć drogę do przeżywania radości.

Między kulturą a religią istnieje bardzo ścisły związek, dlatego mówiąc: chrześcijaństwo, myśli się również o kulturze w jej wymiarze ogólnoludzkim, ale również o różnych obszarach kultury poczynając od architektury, przez malarstwo i rzeźbę do wielkich dzieł pisarskich, czy muzycznych. Jan Paweł II w definiowaniu kultury odwoływał się do sformułowania św. Tomasza z Akwinu: „«Genus humanum arte ratione vivit: arte et ratione» (...) «Ratione (...)» – a więc nauka, człowiek żyje nauką! Nauką, czyli poszukiwaniem prawdy o sobie samym, o świecie otaczającym, o wszechświecie, wreszcie o Bogu. Człowiek jest nie tylko twórcą kultury, ale żyje kulturą i żyje poprzez kulturę”¹¹.

W tej racjonalnej („naukowej”) przestrzeni dialogu między chrześcijaństwem i nową kulturą należy przyjąć założenie, że kiedy „przyczyna rzeczy” poddawana jest całościowym badaniom, których celem jest poszukiwanie ostatecznej i wyczerpującej odpowiedzi, rozum ludzki dosięga swego szczytu i otwiera się przed religią. Religijność bowiem stanowi najwznioślejszy wyraz osoby ludzkiej, gdyż jest szczytem jego rozumnej natury. Wpływa ona z głębokiego dążenia człowieka do prawdy i stanowi podstawę swobodnego i osobistego poszukiwania Boskości¹². Zdolność człowieka do refleksji, rozumowa-

10 „Ludziom nauki oraz ludziom kultury powierzona została szczególna odpowiedzialność za prawdę – dążenie do niej, jej obrona i życie według niej. Znamy dobrze trudności związane z ludzkim poszukiwaniem prawdy, z których dzisiaj na czoło wysuwają się: sceptycyzm, agnostycyzm, relatywizm i nihilizm. Dzisiaj nierzadko usiłuje się nam wmówić, że skończył się bezpowrotnie czas pewności poznania prawdy oraz że jesteśmy nieodwołalnie skazani na totalny brak sensu, na prowizoryczność poznania, ciągłą zmienność i względność. W tej sytuacji jawi się nagła konieczność potwierdzenia podstawowego zaufania do ludzkiego rozumu i jego zdolności do poznania prawdy – także tej prawdy absolutnej i ostatecznej. Człowiek jest zdolny do wypracowania sobie jednolitej i organicznej koncepcji poznania. Wycinkowość wiedzy i fragmentaryzacja sensu burzy wewnętrzną jedność człowieka. Człowiek dąży do pełni poznania, gdyż jest istotą, która z natury szuka prawdy (porównaj FR, nr 28) – i nie może bez niej żyć. Trzeba, aby nauka współczesna, a zwłaszcza współczesna filozofia, odnalazły – każda we własnym zakresie – ów wymiar sapiencjalny polegający na poszukiwaniu ostatecznego i całościowego sensu ludzkiej egzystencji”. Jan Paweł II, „Przemówienie do rektorów wyższych uczelni w Polsce. «Odpowiedzialność ludzi nauki i kultury za prawdę» (7.06.1999)”, nr 5, dostęp 8.12.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/podroze/pl19990607_jp_uczelnie.html.

11 „Obecnie pojawiają się nowe trudności i nowe zagrożenia. Jednym z nich w systemie liberalnej demokracji i wolnego rynku jest postawa skrajnego utilitaryzmu. Szerzy się bowiem sposób myślenia, który kryterium korzyści ekonomicznej uważa za normę najważniejszą i aplikuje ją do wszystkich dziedzin życia – także do sfery kultury i nauki. Stąd niedofinansowanie rozmaitych dziedzin badań naukowych czy szkolnictwa wyższego, uznanych arbitralnie za «nieopłacalne» czy wręcz «niepotrzebne». Tymczasem doświadczenie uczy, iż w odniesieniu do nauki jednostronne stosowanie takiego kryterium jest krótkowzroczne i szkodliwe. Szkodzi nie tylko nauce i kulturze, ale szkodzi przede wszystkim człowiekowi. U podstaw takiego podejścia znajduje się bowiem z gruntu błędna antropologia, antropologia materialistyczna, która redukuje człowieka tylko i wyłącznie do tych wymiarów. Sobór Watykański II naucza: «natura intelektualna osoby ludzkiej udoskonala się i powinna doznać udoskonalenia przez mądrość, mądrość, która umysł człowieka łagodnie pociąga ku poszukiwaniu i miłowaniu tego, co prawdziwe i dobre. Przepojony tą mądrością człowiek, dochodzi poprzez rzeczy widzialne do niewidzialnych. Epoka nasza bardziej niż czasy ubiegłe potrzebuje takiej mądrości» – tak można przeczytać w *Gaudium et spes* (nr 15)”. Jan Paweł II, „Przemówienie do rektorów polskich «Nauka – wielkie dobro wspólne»”, dostęp 11.12.2019, <http://gazeta.us.edu.pl/node/198961>.

12 Jan Paweł II, „Audycja generalna (19.10.1983)”, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1983): 23–24. Nie wiele jest rzeczy równie ważnych w życiu człowieka i społeczeństwa, jak posługa myślenia, która jest służbą prawdzie w wymiarze społecznym. Każdy intelektualista, bez względu na przekonania, jest powołany do tego, by

nia, kreatywności, interpretacji, twórczości artystycznej i inne oryginalne możliwości ukazują jego wyjątkowość, która wykracza poza dziedzinę fizyczną i biologiczną życia. W religii chrześcijańskiej uznaje się ponadto, że nowość jakościowa, jaką oznacza powstanie bytu osobowego w ramach materialnego wszechświata, zakłada bezpośrednio działanie Boga, który stwarzając człowieka, uzdalnia i powołuje go jednocześnie do nawiązywania relacji osobowych¹³, w które wpisuje się również dialog między chrześcijaństwem i nową kulturą.

Ważną przestrzenią dialogu nowej kultury i religii chrześcijańskiej są zatem relacje człowieka. Podmiotowość ukierunkowuje człowieka przede wszystkim na Osobę Boga, ale także na innych ludzi, z którymi łączą go różnorakie relacje i obejmuje również jego związki z całym stworzeniem. Z tej racji w antropologii katolickiej aktualny kryzys ekologiczny traktuje się jako zewnętrzny przejaw problemów związanych z poszanowaniem godności osobowej człowieka, a także szeroko rozumianego problemu etycznego, kulturowego i duchowego nowoczesności. Konsekwentnie więc antropolodzy chrześcijańscy twierdzą, że uzdrowienie relacji człowieka z przyrodą i środowiskiem naturalnym jest niemożliwe bez uznania godności każdej osoby ludzkiej, której gwarancją jest Osoba Boga, i uzdrowienia wszystkich podstawowych relacji międzyludzkich. Oznacza to, że otwarcie człowieka na Boga, otwiera go jednocześnie na „ty” innych ludzi, uzdalniając go do poznania, umiłowania i dialogu. Osobowa godność człowieka umożliwia mu właściwą relację z rzeczywistością stworzoną przy zachowaniu społecznego wymiaru istoty ludzkiej, a także jej wymiaru transcendentnego, jej otwartości na Boże „Ty”. W koncepcji ekologicznej antropologii chrześcijańskiej podkreśla się więc, że o jakości relacji człowieka ze środowiskiem, decyduje jego związek z Bogiem i relacje z innymi ludźmi. Natomiast podważanie tej prawdy prowadzi do romantycznego indywidualizmu ukrytego pod maską ekologicznego piękna i duszącego zamknięcia się w immanencji¹⁴, co skutecznie ogranicza także wolny rozwój kultury.

W ukazanych powyżej przestrzeniach dialogu nowej kultury i religii chrześcijańskiej pojawiają się więc różne problemy do rozwiązania, co wymaga najpierw sprecyzowania trudności, jakie w tym dialogu się pojawiają. Jakie one są i jakie są ich przyczyny?

kierując się tym wzniosłym i trudnym ideałem, spełniał funkcję sumienia krytycznego wobec tego wszystkiego, co człowieczeństwu zagraża lub co go pomniejsza. Być pracownikiem nauki, to zobowiązuje przede wszystkim do szczególnej troski o rozwój własnego człowieczeństwa. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* (8.08.1987), *Nauczanie Kościoła Katolickiego* (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), 5.

13 Franciszek, *Encyklika „Laudato si” poświęcona trosce o wspólny dom* (Poznań: Pallottinum, 2015), nr 81 (dalej LS).

14 LS, nr 119.

2. Dochodzenie do prawdy

Dialog religii chrześcijańskiej i nowej kultury jest drogą podążania ku prawdzie i jej poszukiwania. Do tej tezy potrzebne jest jednak założenie, że człowiek w sposób naturalny poszukuje prawdy, której źródłem jest Bóg, a to otwarcie na Boga uzdolniło człowieka do przyjęcia prawdy głoszonej w religii objawionej, biblijnej: starego i nowego Przymierza¹⁵.

Głoszenie prawdy Bożej zaowocowało rozwojem chrześcijaństwa, które opanowało całą ludzkość. Jednak pod wpływem przemian „zewnętrznych” coraz bardziej zagrożona jest idea wspólnoty chrześcijańskiej skupiającej całe narody. Możliwe, że ludzkość stoi na progu nowej, zmieniającej wszystko epoki w dziejach religii, w której chrześcijaństwo znów będzie jak ziarnko gorczycy, a wyznawcy Chrystusa skupiać się będą w niewielkich grupach, pozornie niemających większego znaczenia, które jednak z całą mocą będą występować przeciw złu i wniosą dobro w świat¹⁶.

Ta wizja religii chrześcijańskiej dotyczy przede wszystkim Zachodu Europy, gdyż stare kraje Unii Europejskiej, niegdyś chrześcijańskie, pod wpływem przemian społeczno-kulturowych i religijno-obyczajowych, oddaliły się od Ewangelii Chrystusa. Jest to zjawisko ateizacji społeczeństw Zachodu, którego przyczyną jest dążenie do stworzenia „nowego ideału” Europejczyka; nie potrzebuje on już Boga do codziennej pracy i konsumpcji, a hedonistyczny cel życia wręcz skłania go do odrzucenia duchowych wartości ewangelicznych. Jan Paweł II ten styl życia określił „dążeniem do narzucenia antropologii bez Boga i bez Chrystusa”. Stwierdził również, że „europejska kultura sprawia wrażenie «milczącej apostazji» człowieka sytego, który żyje tak, jakby Bóg nie istniał”¹⁷.

Ta wizja religii chrześcijańskiej w naszych czasach ma sens jedynie wtedy, gdy uwzględni się aktualną sytuację Europy Zachodniej, która szeroko otworzyła się na przy-

15 Hans Urs von Balthasar, „Modlitwa chrześcijańska”, *Communio* 5, 4 (1985): 17–18.

16 Joseph Ratzinger, *Le Sel de la Terre* (Paris: Flammarion, 1997), 16. „Nie powinniśmy myśleć, że chrześcijaństwo w najbliższej przyszłości stanie się znowu masowym ruchem i powróci taka sytuacja jak w średniowieczu. Nie można się tego spodziewać w obecnych warunkach, ale przynajmniej też, że masowość nigdy nie była największą wartością chrześcijaństwa. Lenin nauczył nas, że dla przyszłości decydujące znaczenie mają silne mniejszości, mające coś do powiedzenia i dające coś społeczeństwu [śmiech]. Wydaje mi się więc, że możemy mieć nadzieję na nową wiosnę chrześcijaństwa. Oto rodzą się takie mniejszości, niosące ze sobą świadomość dziedzictwa przeszłości i dynamizm działania apostołskiego. Są one gwarancją nie tylko przetrwania chrześcijaństwa, ale nadania mu nowego «impetu» w sferze ewangelizacji”. „«Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd!» Z kard. Josephem Ratzingerem, przewodniczącym Kongregacji Nauki Wiary, rozmawiali: Marek Lehnert, Bogumił Łoziński, Marcin Przeciszewski”.

17 Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Ecclesia in Europa” do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice oraz do wszystkich wiernych o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy* (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), nr 7 (dalej EE). W takim myśleniu człowieka uważa się za „absolutne centrum rzeczywistości, każąc mu w ten sposób wbrew naturze rzeczy zająć miejsce Boga, zapominając o tym, że to nie człowiek czyni Boga, ale Bóg czyni człowieka. Zapomnienie o Bogu doprowadziło do porzucenia człowieka. (...). Nie należy się dziwić, jeśli w tym kontekście otworzyła się rozległa przestrzeń dla swobodnego rozwoju nihilizmu na polu filozofii, relatywizmu na polu teorii poznania i moralności, pragmatyzmu i nawet cynicznego hedonizmu w strukturze życia codziennego”. Synod Biskupów – Drugie Zgromadzenie Specjalne poświęcone Europie, „*Relatio ante disceptationem*”, I, 1.2, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1999): 6.

jęcie emigrantów z krajów islamskich. Jednocześnie coraz większego znaczenia nabiera ideologia laicka, która zakłada odrzucenie faktu historycznego o chrześcijańskich korzeniach Europy. Już w 1979 roku Józef Ratzinger nauczał, że Boga nie można ograniczyć do sfery ludzkiej prywatności, gdyż musi być On uważany za wartość najwyższą również w życiu publicznym, także w kulturze. W żadnej mierze nie wyklucza to tolerancji i przestrzeni dla ateistów, i nie może mieć nic wspólnego z przymusem wiary. W życiu publicznym ujawnia się natomiast swoisty paradoks, gdyż w społeczeństwie europejskim ateizm zaczyna urastać do rangi fundamentalnego dogmatu publicznego, a wiara jest tolerowana jedynie jako prywatny pogląd. Takie traktowanie wiary podważa jej istotę, gdyż jest ona wolnym, świadomym i publicznym uznaniem Boga i przyjęciem Jego Prawdy, która jest źródłem życia wiary¹⁸.

Ponad dwadzieścia lat później do tego twierdzenia J. Ratzingera nawiązał Jan Paweł II w posynodalnej adhortacji *Ecclesia in Europa*, podkreślając, że dzisiaj ludziom „w wielu sferach publicznych łatwiej jest deklorować się jako agnostycy, niż jako wierzący; odnosi się wrażenie, że niewiara jest czymś naturalnym, podczas gdy wiara wymaga uwierzytelnienia społecznego, które nie jest ani oczywiste, ani przewidywalne”¹⁹.

Przemiany dotyczące sfery religijnej, obyczajowej i społeczno-kulturowej doprowadziły do tego, że dzisiaj religię chrześcijańską chce się zamknąć do sfery prywatnej i tak właśnie pojmowany jest absolutny pluralizm, który mógł wyrosnąć wyłącznie w obrębie kultury o korzeniach chrześcijańskich. Według J. Ratzingera tak rozumiany nieograniczony pluralizm jest nieobecny w wizji świata opartej na Koranie²⁰. Przyczyną tego jest zupełnie inne traktowanie słowa Bożego przez chrześcijan i wyznawców Islamu. Podczas gdy dla muzułmanina Koran jest czystą mową Boga, który nie korzysta z pośrednictwa człowieka, to chrześcijanin wie, że Bóg mówił przez ludzi, stąd też czynnik ludzko-historyczny przynależy do działania Bożego²¹. Dlatego słowo biblijne wypełnia się dopiero w odpowiedzi Kościoła, którą nazywa się Tradycją²². Jeżeli więc Zachód Europy odrzuca religię chrześcijańską i kontestuje Kościół, to jednocześnie pozbawia się siły Tradycji, dzięki której społeczeństwo posiada fundamenty duchowych wartości ewangelicznych²³. Natomiast siła Islamu płynie z bezwzględnej wrogości wobec każdej

18 Joseph Ratzinger, *Wykłady bawarskie z lat 1963–2004* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2009), 187–188.

19 EE, nr 7.

20 „Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd!» Z kard. Josephem Ratzingerem, przewodniczącym Kongregacji Nauki Wiary, rozmawiali: Marek Lehnert, Bogumił Łoziński, Marcin Preciszewski”.

21 „Pierwsze problematyczne zagadnienie dotyczy relacji między znaczeniem a prawdą. Jak każdy inny tekst, także źródła interpretowane przez teologa przenoszą przede wszystkim pewien sens, który należy odkryć i ukazać. Otóż sens ten przybiera tu postać prawdy o Bogu, przez Boga samego ukazanej za pośrednictwem świętego tekstu. Tak więc język ludzki staje się ucieleśnieniem języka Boga, który objawia swoją prawdę «zniżając się» przedziwnie do naszego poziomu, zgodnie z logiką Wcielenia. Jest zatem konieczne, aby teolog interpretujący źródła Objawienia postawił sobie pytanie, jaką głęboką i nieskażoną prawdę pragną mu przekazać teksty, niezależnie od ograniczeń narzuconych im przez język”. FR, nr 94.

22 Joseph Ratzinger, *Duch liturgii* (Poznań: Christianitas, 2002), 151.

23 „Prawda tekstów biblijnych, zwłaszcza Ewangelii, z pewnością nie polega wyłącznie na tym, że opowiadają one o zwykłych wydarzeniach historycznych lub opisują fakty neutralne, jak chciałby historycystyczny pozytywizm.

„inności”, także w sferze kulturowej, dlatego w zetknięciu z pluralistycznym społeczeństwem Zachodu ma szansę stać się ideologią dominującą nad poprawnością polityczną zachodnich Europejczyków odcinających się od chrześcijaństwa.

3. Chrześcijaństwo a kultura medialna

Nowa kultura w dużej mierze zdominowana jest przez media. Świat wirtualny przedstawiony w formie serii kopii, modeli, symboli jest bardzo atrakcyjny, ale również staje się zaborczy, gdyż zmusza człowieka do przyjmowania lansowanych w mediach wzorów zachowań, stylu życia. Świat wirtualny, kreowany w mediach, z jednej strony jest pełen sukcesów, osiągnięć, nowych szans rozwojowych, ale z drugiej jest pełen chaosu, przemocy, konfliktów, dyskryminacji, okrucieństwa. Ta dwoistość przekazu wpływa na osobowość człowieka, ale też przenika do jego życia, podporządkowując sobie jego treść i organizację²⁴.

Media zmieniają życie społeczne, ale wpływają przede wszystkim na człowieka. I tak np. niekontrolowane korzystanie z mediów ikonicznych skutkuje zanikiem wrażliwości na egzystencjalne problemy, takie jak: cierpienie i śmierć oraz dramaty ludzkości, np. nieszczęścia na wielką skalę, kataklizmy, wojny, ale też na tragedie rodzinne. Przyczyną braku tej wrażliwości jest powolne przyzwyczajanie się człowieka do scen drastycznych i szokujących, przekazywanych przez media audiowizualne. Znieczulica jest natomiast przyczyną braku empatii, czyli umiejętności wczuwania się w przeżycia drugiego człowieka. Do najpoważniejszych zagrożeń w przekazie medialnym zaliczyć więc należy propagowanie przemocy i agresji. Wyniki badań pokazują bowiem, że osoby które już w dzieciństwie bez kontroli oglądały sceny agresji i przemocy w telewizji, w późniejszym wieku statystycznie znacznie częściej wchodziły w konflikt z prawem i popełniały przestępstwa i wykroczenia²⁵.

Teksty te, przeciwnie, mówią o faktach, których prawdziwość nie wynika jedynie z ich historyczności, ale zawiera się w znaczeniu, jakie mają one w historii zbawienia i dla niej. Prawda ta zostaje w pełni wyjaśniona przez Kościół, który w ciągu wieków nieustannie odczytuje te teksty, zachowując nienaruszony ich pierwotny sens. Istnieje zatem pilna potrzeba, aby także z punktu widzenia filozofii postawić pytanie o relację zachodzącą między faktem a jego znaczeniem – relację, która nadaje specyficzny sens historii”. FR, nr 94.

24 Jadwiga Izdebska, *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji* (Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, 2001); Jadwiga Izdebska, „Współczesna rodzina wobec eksplozji mediów elektronicznych – wyzwaniem dla edukacji medialnej”, *Edukacja* 3 (2009): 27–34.

25 Odbiór treści agresywnych znajdujących się przekazach medialnych jest zindywidualizowany i zależny od wieku i cech psychologicznych odbiorcy, a także od dokonanej przez nie oceny realistyczności scen przemocy. Z badań wynika, że przemoc i agresja pokazywane w mediach mają jednak duży wpływ na rozwój dzieci i młodzieży z kilku przyczyn: 1) sprzyjają formowaniu się agresywnego zachowania u dzieci i podnoszą poziom agresji w ich zachowaniu wobec rówieśników; 2) stymulują agresywne fantazje; 3) znieczulają oglądającego na agresje i prowadzą do przeświadczenia, że agresja jest powszechna i dozwolona społecznie; 4) zaburzają spostrzeganie rzeczywistej roli przemocy w społeczeństwie oraz przyczyniają się do kształtowania się poczucia zagrożenia ze strony zewnętrznego świata. Lucyna Kirwil, „Wpływ telewizji na dzieci i młodzież. Materiały studiów i analiz Senatu RP” (Warszawa, 1995). Sceny przemocy mogą wywołać u dzieci trzy rodzaje skutków: 1) „efekt agresora” – jest bardziej prawdopodobne, że dziecko oglądające sceny przemocy będzie się w podobny sposób zachowywać;

Największym zagrożeniem zarówno dla religii chrześcijańskiej, jak i dla nowej kultury, zwłaszcza w wymiarze etycznym, jest naruszenie sfery seksualnej, najbardziej intymnej części życia człowieka. Przede wszystkim media o charakterze wizualnym i widowiskowym, a także współczesne dziedziny kultury „masowej” zagrożone są „pornowizją”, podobnie jak w odniesieniu do literatury wysuwany jest zarzut „pornografii”. Jedno i drugie ma miejsce wówczas, gdy zostaje przekroczona granica wstydu, czyli osobowej wrażliwości na to, co wiąże się z ciałem ludzkim, z jego nagością, gdy w utworze artystycznym lub przy pomocy technik reprodukcji audiowizualnej zostaje naruszone prawo intymności ciała w jego męskości lub kobiecości, lub gdy zostanie naruszona głęboka prawidłowość daru i obdarowania, jaka wpisana jest w kobiecość i męskość poprzez całą osobową strukturę bytu człowieka²⁶. Konsekwencją tego jest utrata przez człowieka zdolności dialogowania o pięknie, prawdzie i dobru, które według Biblii można uznać za zasadnicze przymioty Boga²⁷.

4. Osoba ludzka w chrześcijaństwie i nowej kulturze

Postęp we wszystkich dziedzinach życia społeczności ludzkiej jest ściśle związany z integralnym rozwojem człowieka²⁸. Według Magisterium normą aktywności ludzkiej jest to, „żeby zgodnie z planem Bożym i wolą Bożą odpowiadać prawdziwemu dobru rodzaju ludzkiego i pozwolić człowiekowi na realizowanie i wypełnianie pełnego swojego powołania bądź indywidualnie, bądź społecznie”²⁹.

U podstaw aktywności społecznej człowieka, do której należy również dialog między religią chrześcijańską i kulturą, leży jego godność osobista³⁰. Jest ona podstawą rów-

2) „efekt ofiary” – zwiększa się obawa dzieci, że staną się ofiarą przemocy; 3) „efekt widza” – oglądając przez lata niezliczone sceny przemocy rozwijają w sobie obojętność i w dorosłym życiu mogą sprawiać wrażenie gruboskórnych. Nessia Laniado, Gianfilippo Pietra, *Gry komputerowe, Internet i telewizja. Co robić gdy nasze dzieci są nimi zafascynowane?* (Kraków: Wydawnictwo eSPe, 2006), 41–42.

26 Jan Paweł II, Katecheza „Problem pornografii i pornowizji” (29.04.1981), Nauczanie Kościoła Katolickiego (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), 1; zobacz Jan Paweł II, Katecheza „Zagadnienie nagości w dziele sztuki” (22.04.1981), Nauczanie Kościoła Katolickiego (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), 4.

27 Zobacz na ten temat: Marek Pyc, *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda. Chrystologia Hansa Ursa von Balthasara w jej trylogicznym układzie* (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2002).

28 Postęp może być definiowany jedynie w kategoriach rozwoju. „W większości przypadków można by go zdefiniować jako negację i stałe wykraczanie poza stan aktualny. Negacja i «wykraczanie poza» w każdym przypadku wystarczają i dlatego nie stawia się już pytania, czy ta negacja i «wykraczanie poza» wychodzą człowiekowi na dobre czy też na złe. Albowiem czynnikiem determinującym i ostatecznym kryterium nie jest człowiek ale postęp”. Carlos Diaz, „W obliczu zmieniających się modeli życia”, *Communio* 3 (1983): 3–10.

29 KDK, nr 35, 59.

30 W konstytucji *Gaudium et spes* ojcowie soborowi wyraźnie stwierdzili: „Nie myli się człowiek, gdy uważa się za wyższego od rzeczy cielesnych, a nie tylko za cząstkę przyrody lub za anonimowy składnik społeczności państwowej. Albowiem tym, co zawiera jego wnętrze, przerasta człowiek cały świat rzeczy, a wraca do tych wewnętrznych głębi, gdy zwraca się do swego serca, gdzie oczekuje go Bóg, który bada serce, i gdzie on sam pod okiem Boga decyduje o własnym losie”, KDK, nr. 14. Jan Paweł II, Katecheza „Opatrzność Boża a historyczne uwarunkowania człowieka współczesnego w świetle Soboru Watykańskiego II” (18.06.1986), Nauczanie Kościoła Katolickiego (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), nr 3.

ności wszystkich ludzi, a „równocześnie źródłem ich współuczestnictwa i wzajemnej solidarności, gdyż dialog i komunია wywodzą się przede wszystkim z tego, kim ludzie «są», a dopiero wtórnie z tego, co «mają»”³¹. Zaznaczyć przy tym należy, że nie chodzi tu o potępienie „mieć” jako takim, ale na takim „posiadaniu”, które nie uwzględnia jakości i uporządkowanej hierarchii posiadanych dóbr. Jeśli rozwój zredukowany jest do „mieć” obraca się przeciw tym, którym miał służyć³².

W dialogu religii chrześcijańskiej i kultury uznanie godności osoby ludzkiej jest niezbędne, gdyż jest ona źródłem podstawowych praw człowieka, które można podzielić na dwie kategorie: 1) prawa cywilne i polityczne; 2) prawa ekonomiczne, społeczne i kulturowe³³. Umowy międzynarodowe zabezpieczają wszystkie prawa człowieka, które są ściśle ze sobą powiązane i dotyczą różnych aspektów osoby ludzkiej. Integralna ochrona wszystkich kategorii praw człowieka jest rzeczywistą gwarancją pełnego poszanowania każdego poszczególnego prawa. Obrona powszechności i niepodzielności praw człowieka to również istotny warunek budowy solidarnego społeczeństwa oraz integralnego rozwoju jednostek, społeczeństw i krajów. Powszechność i niepodzielność praw nie wyklucza jednak różnic natury kulturowej czy politycznej, które mogą się ujawnić w realizacji poszczególnych praw w konkretnych okolicznościach. Najważniejsze jest

31 Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” Ojca Świętego Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (30.12.1988) (Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1998), nr 37 (dalej ChL).

32 Jan Paweł II, „*Sollicitudo rei socialis*” encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych synów i córek Kościoła oraz wszystkich ludzi dobrej woli z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia „*Populorum Progressio*” (30.12.1987) (Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1988), nr 28 (dalej SRS).

33 Jan Paweł II podkreślał przede wszystkim znaczenie tych praw, które choć teoretycznie uznane są często lekceważone w prawodawstwie lub w konkretnych sytuacjach. Pierwsze i najbardziej podstawowe prawo człowieka to prawo do życia. Jan Paweł II, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1999”, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 1 (1999): 5. W dzisiejszym świecie często naruszane jest też prawo do wolności religijnej. Jan Paweł II, „Przemówienie do korpusu dyplomatycznego”, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 1–2 (1989): 12. Jan Paweł II ukazywał też znaczenie wielu innych praw, domagając się ich ujęcia w obowiązujące normy prawne, jak np.: prawo do ochrony przed dyskryminacją z powodu rasy, języka, wyznania czy płci; prawo do własności prywatnej, którego nie można rozpatrywać w oderwaniu od jeszcze ważniejszej zasady powszechnego przeznaczenia dóbr (SRS, nr 42; Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci w Episkopacie, do kapłanów i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli w setną rocznicę encykliki „Rerum Novarum”* (Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1991), nr 6 (dalej CA)); prawo do swobodnego zrzeszania się, wyrażania opinii i informacji, zawsze jednak pod warunkiem poszanowania prawdy i ludzkiej godności; prawo do uczestniczenia w życiu politycznym, które „w sposób organiczny służy wzrastaniu wspólnego dobra” (ChL, nr 42); prawo do inicjatywy gospodarczej (CA, nr 48; SRS, nr 15); prawo do mieszkania ściśle związane z prawem do „założenia rodziny i do pracy goździwie wynagradzanej – Jan Paweł II, „Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» 16.06.1996”, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1996): 14; prawo do oświaty i do kultury, gdyż „analfabetyzm jest wielkim ubóstwem i oznacza często zepchnięcie na margines życia społecznego” – Jan Paweł II, „Orędzie na Międzynarodowy Rok Alfabetyzacji 3.03.1990”, *Insegnamenti* 13, 1 (1990): 577; prawo mniejszości do istnienia oraz do zachowywania i rozwijania własnej kultury – Jan Paweł II, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1989”, *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 12 (1988): 32.

to, aby w każdym przypadku respektowane były normy określone przez Powszechną Deklarację Praw Człowieka dla całej ludzkości³⁴.

Integralny rozwój człowieka, oparty na powszechności i niepodzielności praw człowieka, stoi w centrum chrześcijańskiego humanizmu, dlatego można go zaproponować każdej kulturze; objawia on człowieka jemu samemu, daje mu świadomość własnej wartości i pozwala dojść do samego źródła jego istnienia, do Boga, który najpełniej objawił się w swoim Synu. „W obliczu skarbów zbawienia, dokonanego przez Chrystusa, upadają bariery dzielące różne kultury”³⁵.

Dzieło Chrystusa, Jego nauka i czyny, a zwłaszcza misterium paschalne, przekracza wszelkie bariery kulturowe i może być przekazywane wszystkim narodom. Chrześcijański humanizm może połączyć najlepsze zdobycze kultury, nauki i techniki dla najwyższego szczęścia człowieka. Jednocześnie zażegnuje on niebezpieczeństwa godzące w godność osoby ludzkiej, posiadającej prawa i obowiązki, oraz w samo istnienie człowieka, tak poważnie dziś zagrożone przez cywilizację śmierci: aborcję i eutanazję. Jeśli natomiast konkretny człowiek prowadzi życie godne osoby dzięki kulturze, to nie istnieje kultura prawdziwie humanistyczna poza kulturą człowieka, przeżywaną przez człowieka i dla człowieka, to znaczy kulturą każdego człowieka i wszystkich ludzi. Najbardziej autentyczny humanizm objawia Biblia w zamiśle miłości Boga do człowieka, którą uobecnił Chrystus, a urzeczywistnia Jego Kościół. Różnorodność ujęć antropologicznych, będąca bogactwem dla całej ludzkości, może także rodzić sceptycyzm i obojętność religijną; jest to wyzwanie, które należy podjąć w sposób rozsądny i z odwagą. Kościół nie obawia się uzasadnionej różnorodności, która ujawnia bogate skarby duszy ludzkiej. Przeciwnie, czerpie z tej różnorodności, aby zaszczepiać orędzie ewangeliczne³⁶.

W metaforycznym obrazie tę rolę Kościoła ukazał w jednym z wywiadów Nicholas Boyle, który twierdzi, że Kościół nie może traktować siebie jako najwyższego ciała międzynarodowego, które pędzi „zwycięskim rydwanem”, ale musi troszczyć się o ludzi „rozgniatanych pod kołami”. Według niego globalizacja nie jest wrogiem ludzkości, ale niesie ze sobą ofiary. Dlatego jedno z najważniejszych zadań Kościoła polega na tym, żeby zajmować się ofiarami, pokonanymi; trybuna, na której przyjmuje się „defiladę zwycięstwa”, nie jest właściwym miejscem dla Kościoła³⁷.

34 Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania „Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju* (8.12.1998), Nauczanie Kościoła Katolickiego (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), 3. Wzywał do tego Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris*, nr 144: „Deklaracja ta uroczyście przyznaje wszystkim bez wyjątku ludziom godność osoby ludzkiej, potwierdza prawo każdego człowieka do swobodnego poszukiwania prawdy, do zachowania norm moralności, do pełnienia sprawiedliwości, do wymagania warunków życia godnych człowieka: są to prawa powszechne, nienaruszalne i niezbywalne”.

35 FR, nr 70.

36 Jan Paweł II, „«Chrześcijański humanizm». Przesłanie Ojca Świętego do uczestników Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Kultury” (19.11.1999), nr 3, dostęp 23.03.2020, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/pr_kultury_19111999.html.

37 „Kościół unią świata? Z Nicholasem Boyle’em rozmawia Tadeusz Jagodziński”, *Znak*, 21.05.2003, 38–48. G. Miller uważa, że należałoby się zastanowić, „co nam chrześcijanom-katolikom, regularnie uczęszczającym do kościoła, mają do powiedzenia inni (nie uczęszczający do kościoła, niekatolicy, niechrześcijanie); poganin

Zakończenie

Przedstawione trudności w przestrzeniach chrześcijaństwa i nowej kultury nie powinny niweczyć różnych inicjatyw, których celem jest dialog między tymi „rzeczywistościami”. Dialog musi być jednak wspólnym, optymistycznie nastawionym podążaniem na drodze do poznania prawdy. Optymizm wynika stąd, że osoba ludzka ma charakter dialogalny, a sam dialog jest „drogą do człowieka”, co daje podstawy do oczekiwania pozytywnych rezultatów twórczego prowadzenia dialogu między chrześcijaństwem a nową kulturą.

W obecnej sytuacji społeczno-kulturowej religia chrześcijańska nie powinna się zatrzymywać na „mówieniu o Bogu”, gdyż dzisiaj należy równocześnie mówić o człowieku i jego transcendentnym powołaniu, wręcz jego otwarciu się na nieskończoność³⁸. Choć człowiek współczesny poszukuje przede wszystkim wiedzy, której źródłem jest naukowa dociekliwość i wnikliwość naukowców w stawianiu pytań i uczciwości w szukaniu na nie odpowiedzi, to jednak nadal odczuwa on potrzeby duchowe, które otwierają mu dostęp do Tajemnicy.³⁹ To jest też droga do tego, aby uwolnić chrześcijaństwo od skupiania się wyłącznie na „moralności”, a bardziej otworzyć się na Osobę Boga i na człowieka, i w ten sposób przezwyciężyć współczesny kryzys religii chrześcijańskiej. Jest to też szansa dla ożywienia dialogu z nową kulturą, która potrzebuje uwznioślenia „estetycznego” oddziaływania na współczesnego człowieka. W tej przestrzeni kultura może współbrzmieć z religią chrześcijańską, która głosi, że przeznaczeniem człowieka jest niebo, szczęście wieczne. W dialogu między chrześcijaństwem i kulturą ważną rolę odgrywać może zatem humanizm chrześcijański, którego podstawą jest swoisty eudajmonizm ukierunkowany eschatologicznie.

Natomiast niezbędnym warunkiem owocnego dialogu między nową kulturą i religią ze strony chrześcijan jest otwarcie na „inność” drugiego człowieka w Bogu. „Kto pamięta – pisze G. Miller – że wszyscy jesteśmy dziećmi tego samego Ojca, i kto wierzy, że w Jezusie Bóg stał się naszym bratem, ten w stojących obok niego ludziach dojrzy swoich braci i siostry i tak też ich będzie traktować. Zauważmy, że bezpieczeństwo i możliwość rozwijania siebie jest powszechnym pragnieniem ludzi. Kiedy więc wspólnota wierzących spełnia to, do czego jest powołana, wówczas może on zacząć przywracać nadzieję ludziom poszukującym wspólnoty, wierności i zaufania, bezpieczeństwa

chrześcijaninowi, laik teologowi, słaby mocnemu, biedak bogatemu, młodzież dorosłym, dzieci rodzicom. Jak się dobrze dzieje w parafii, w której widać troskę o wysłuchiwanie i prawdziwą zdolność do dialogu. Wynika z tego, że od nieustannego pouczenia należy odstąpić”. Gerhard Miller, „Tolerancja cnotą chrześcijańską. Znoście się wzajemnie w miłości (Ef 4,2)”, w: *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*, red. Z. Marek (Kraków: WAM, 1991), 132.

38 „Wszystkie drogi Kościoła prowadzą do człowieka”; „Człowiek jest pierwszą i zasadniczą drogą Kościoła”. Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis” Ojca Świętego Jana Pawła II, w której u początku swej papieskiej posługi zwraca się do czcigodnych braci w biskupstwie, do kapłanów, do rodzin zakonnych, do drogich synów i córek Kościoła oraz do wszystkich ludzi dobrej woli* (4.03.1979) (Poznań: Pallottinum, 1979), nr 14.

39 Jan Paweł II, „Pielgrzymka do Ojczyzny 1997. Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetcia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 8 czerwca 1987”, nr 4, dostęp 23.03.2020, <https://ekai.pl/dokumenty/przemowienie-wygloszone-z-okazji-szesescetlecia-wydzialu-teologicznego-uj/>.

i solidarności. Spełnienie tych oczekiwań możliwe jest tylko wówczas, gdy procesy te będą odbywać się w nas. Im chrześcijanie bardziej będą związani z Bogiem, tym więcej będzie między nimi braterstwa, gdyż miłość Boga jest tym rozstrzygającym kryterium miłości bliźniego i na odwrót. Braterstwo staje się zatem wykładnikiem, czy chrześcijanie biorą Boga na serio”⁴⁰.

Dzisiaj potrzebne jest „przebudzenie z uspienia religijnego” współczesnego człowieka, który żyje już w dwóch światach: realnym i wirtualnym. Przemiany z tym związane można zauważyć w formacji osobowości i sumienia, interpretacji i strukturyzacji więzi uczuciowych, wychowaniu i formacji, wypracowaniu i szerzeniu zjawisk kulturowych, rozwoju życia społecznego, politycznego i gospodarczego⁴¹. Dlatego przy pomocy mediów „trzeba włączyć samo orędzie w tę «nową kulturę», stworzoną przez nowoczesne środki przekazu”⁴². Jedyłą z najważniejszych, realnych i skutecznych dróg do osiągnięcia tego celu jest uczciwy dialog między religią chrześcijańską i nową kulturą, którego celem będzie wspólne dążenie do poznania prawdy „mimo wszystko”.

Bibliografia

- Balthasar, Hans Urs von. „Modlitwa chrześcijańska”. *Communio* 5, 4 (1985): 17–18.
- „Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd! Z kard. Josephem Ratzingerem, przewodniczącym Kongregacji Nauki Wiary, rozmawiali: Marek Lehner, Bogumił Łoziński, Marcin Preciszewski”. *Katolicka Agencja Informacyjna* (lipiec 2004 r.). Dostęp 8.07.2019, <http://niedziela.pl/arttykul/1491/Chrzescijanstwo-jest-droga-ktora-winnismy>.
- Diaz, Carlom. „W obliczu zmieniających się modeli życia”. *Communio* 3 (1983): 3–10.
- Franciszek. *Encyklika „Laudato si” poświęcona trosce o wspólny dom* (24.05.2015). Poznań: Pallottinum, 2015.
- Izdebska, Jadwiga. „Współczesna rodzina wobec eksplozji mediów elektronicznych – wyzwaniem dla edukacji medialnej”. *Edukacja* 3 (2009): 27–34.
- Izdebska, Jadwiga. *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, 2001.
- Jan Paweł II. „«Chrześcijański humanizm». Przesłanie Ojca Świętego do uczestników Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Kultury” (19.11.1999). Dostęp 23.03.2020. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/pr_kultury_19111999.html.

40 Miller, „Tolerancja cnotą chrześcijańską. Znoście się wzajemnie w miłości (Ef 4,2)”, 137.

41 Jan Paweł II, „«Il Rapido sviluppo» – Szybki rozwój. List apostolski Papieża Jana Pawła II do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu” (24.01.2005), nr 3, dostęp 23.03.2020, <https://www.niedziela.pl/arttykul/1505/List-apostolski-Papieza-Jana-Pawla-II-do>.

42 Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris missio” Ojca Świętego Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego* (7.12.1990) (Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1995), nr 37.

- Jan Paweł II. „«Il Rapido sviluppo» – Szybki rozwój. List apostolski Papieża Jana Pawła II do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu” (24.01.2005). Dostęp 23.03.2020. <https://www.niedziela.pl/artukul/1505/List-apostolski-Papieza-Jana-Pawla-II-do>.
- Jan Paweł II. „Audjencja generalna (19.10.1983)”. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1983): 23–24.
- Jan Paweł II. „Orędzie na Międzynarodowy Rok Alfabetyzacji 3.03.1990”. *Insegnamenti* 13, 1 (1990): 577.
- Jan Paweł II. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1989”. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 12 (1988): 32.
- Jan Paweł II. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1999”. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 1 (1999): 5.
- Jan Paweł II. „Pielgrzymka do Ojczyzny 1997. Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 8 czerwca 1987”. Dostęp 23.03.2020. <https://ekai.pl/dokumenty/przemowienie-wygloszone-z-okazji-szeszescsetlecia-wydzialu-teologicznego-uj/>.
- Jan Paweł II. „Przemówienie do korpusu dyplomatycznego”. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 1–2 (1989): 12.
- Jan Paweł II. „Przemówienie do rektorów polskich «Nauka – wielkie dobro wspólne»”. Dostęp 11.12.2019. <http://gazeta.us.edu.pl/node/198961>.
- Jan Paweł II. „Przemówienie do rektorów wyższych uczelni w Polsce. «Odpowiedzialność ludzi nauki i kultury za prawdę» (7.06.1999)”. Dostęp 8.12.2019. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/podroze/pl19990607_jp_uczelnie.html.
- Jan Paweł II. „Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» 16.06.1996”. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1996): 14.
- Jan Paweł II. Encyklika „*Sollicitudo rei socialis*” Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych synów i córek Kościoła oraz wszystkich ludzi dobrej woli z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia „*Populorum Progressio*” (30.12.1987). Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1988.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa” do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice oraz do wszystkich wiernych o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy* (28.06.2003). Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. Encyklika „*Centesimus annus*” Ojca Świętego Jana Pawła II do czcigodnych braci w Episkopacie, do kapłanów i rodzin zakonnych, do wiernych Kościoła katolickiego i wszystkich ludzi dobrej woli w setną rocznicę encykliki „*Rerum Novarum*” (1 maja 1991). Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1991.
- Jan Paweł II. Encyklika „*Fides et ratio*” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów Kościoła katolickiego o relacjach między wiarą a rozumem (14.09.1998). Poznań: Pallottinum, 1998.
- Jan Paweł II. Encyklika „*Redemptor hominis*” Ojca Świętego Jana Pawła II, w której u początku swej papieskiej posługi zwraca się do czcigodnych braci w biskupstwie, do kapłanów, do rodzin zakonnych, do drogich synów i córek Kościoła oraz do wszystkich ludzi dobrej woli (4.03.1979). Poznań: Pallottinum, 1979.

- Jan Paweł II. *Encyklika „Redemptoris missio” Ojca Świętego Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego* (7.12.1990). Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1995.
- Jan Paweł II. *Katecheza „Opatrzność Boża a historyczne uwarunkowania człowieka współczesnego w świetle Soboru Watykańskiego II”* (18.06.1986). Nauczanie Kościoła Katolickiego. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. *Katecheza „Problem pornografii i pornowizji”* (29.04.1981). Nauczanie Kościoła Katolickiego. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. *Katecheza „Zagadnienie nagości w dziele sztuki”* (22.04.1981). Nauczanie Kościoła Katolickiego. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania „Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju* (8.12.1998). Nauczanie Kościoła Katolickiego. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” Ojca Świętego Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (30.12.1988). Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1998.
- Jan Paweł II. *Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* (8.08.1987). Nauczanie Kościoła Katolickiego. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan XXIII. *„Pacem in terris”. Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności* (11.04.1963). Paris: Societe d'Editions Internationales, 1963.
- Kapuściński, Ryszard. „Imperium”. Dostęp 25.08.2019. <https://lubimyczytac.pl/cytat/4524>.
- Kirwil, Lucyna. *„Wpływ telewizji na dzieci i młodzież. Materiały studiów i analiz Senatu RP”*. Warszawa, 1995.
- „«Kościół unią świata?» Z Nicholasem Boyle'em rozmawia Tadeusz Jagodziński”. *Znak* 4 (2003): 38–48.
- Laniado, Nessia, Gianfilippo Pietra. *Gry komputerowe, Internet i telewizja. Co robić gdy nasze dziecko są nimi zafascynowane?* Kraków: Wydawnictwo eSPe, 2006.
- Malinowski, Maciej. „Dialog, dialogować”. Dostęp 26.08.2019. <https://obcyjezykpolski.pl/dialog-dialogowac>.
- Miller, Gerhard. „Tolerancja cnotą chrześcijańską. Znoście się wzajemnie w miłości (Ef 4,2)”. W: *W służbie człowiekowi. Studium duszpastersko-katechetyczne*, red. Z. Marek, 127–139. Kraków: WAM, 1991.
- Paweł VI. *„Gaudete in Domino”. O radości chrześcijańskiej. Adhortacja apostolska papieża Pawła VI do biskupów, kapłanów i wiernych całego katolickiego świata* (9.05.1975). Poznań–Warszawa: Pallottinum, 1987.
- Przybyłowski, Jan Kazimierz. „Komunikacja w nowej kulturze i w Kościele”. *Studia Włocławskie* 20 (2018): 361–376.
- Pyc, Marek. *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda. Chrystologia Hansa Ursa von Balthasara w jej trylogicznym układzie*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2002.

- Ratzinger, Joseph. „Demokracja, prawo i religia”. *Tygodnik Powszechny* 1.05.2005, 18 (2005): 7.
- Ratzinger, Joseph. *Duch liturgii*. Poznań: Christianitas, 2002.
- Ratzinger, Joseph. *Le Sel de la Terre*. Paris: Flammarion, 1997.
- Ratzinger, Joseph. *Wykłady bawarskie z lat 1963–2004*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2009).
- Sobór Watykański II. „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym «Gaudium et spes», nr 10. W: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*, 811–987. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1967.
- Synod Biskupów – Drugie Zgromadzenie Specjalne poświęcone Europie. „Relatio ante disceptationem”. I, 1.2. *L'Osservatore Romano* wyd. polskie 10 (1999): 6.